

Hvem var Rønne i romanen «Synd skal sones»?

I 1933 ble det på Gyldendal gitt ut en roman der handlingen foregår i Solør og Odalen i gamle dager. Boka er en blanding av historisk roman og kriminalroman. Romanen vakte vel ikke særlig oppsikt da den kom i 1933, unntatt her i distriktet og helst i Odalen på østsiden av Storsjøen.

Boka og forfatterinnen Tora Østbye er ikke nevnt i litteraturhistorien, bare ganske kort i Bjørn Carlings bok «Norsk kriminallitteratur gjennom 150 år» (Oslo 1976). «Synd skal sones» er ennå ikke glemt, og slett ikke herover. En antikvariatsbokhandler i Oslo sa forresten til meg for noen år siden: «Det er påfallende at så mange spør etter den boken.» To ganger har «Synd skal sones» gått som føljetong i Glåmdalen, og etter 62 år kommer boka nå i ny utgave, slik at alle som har vært på forgyves jakt etter denne romanen, kan kjøpe den.

Født i 1876

Tora Østbye var født på Østby ved sørenden av Storsjøen i 1876. Hun levde et mer variert liv enn de fleste av hennes generasjon og var bl.a. flere år i Amerika. De siste tiårene av livet bodde hun på Disenå,

og der døde hun i 1967. «Synd skal sones» er den eneste boka av henne som er utgitt.

En roman full av dramatikk

Romanen er ikke omfangsrik, bare på 184 sider, men full av dramatiske hendelser. Fire mennesker blir tatt av dage. De viktigste begivenhetene foregår på to steder: på garden Storgård nede i bygda og på plassen Gjøsådammen langt til skogs, to mil øst for Storsjøen, står det. For den som er lokalkjent er det klart at Storgård er Kuggerud. Gjøsådammen er den gamle, nedlagte plassen Pasatorpet eller Pason, lengst vest på Skara skog i Grue, litt nord for Meitsjøen. Husmannsjenta Rønne Hansdatter fra Gjøsådammen kommer til Storgård som budeie. Det blir et kjærlighetsforhold mellom Rønne og Halvor, den eldste sønnen på garden. Rønne får etterhvert tre barn med Halvor, i all hemmelighet. Barna blir plassert hos besteforeldrene i skogen. Rønne drømmer om å bli husfrue på Storgård. Men så gifter Halvor seg med en rik jente fra Ullern, Kari Høgset, og slår hånden av Rønne. Og nå følger den ene ulykken etter den andre. Foreldrene til Rønne dør, huset i skogen brenner ned, og Rønne må bo i fjøset med barna. Da maten tar slutt, ser hun bare en utvei: å ta livet av alle tre. Hun klarer å drukne de to yngste, men den eldste gutten Gjest

Av Hans Marius Trøseid

SYND SKAL SONES

TORA ØSTBYE

GYLDENDAL NORSK FORLAG

Forsiden av romanen «Synd skal sones», som kom ut i 1933.

kommer seg unna. Han melder fra om det forferdelige som har hendt. Rønne blir satt i lensmannsarresten på Skjulstad, og i den påfølgende rettsaken blir hun dømt til livsvarig tukthus.

På Storgård har nykona Kari med seg en gardskar fra Ullern. Han blir hennes elsker. Da Sjønne, den yngre broren til Halvor kommer under vær med det, forgifter Kari ham med arsenikk, men det får det til å se ut som om Sjønne har hengt seg. Senere kvitter Kari seg med Halvor ved å slå en stor spiker gjennom øret og inn i hjernen på ham mens Halvor ligger og sover. Legen sier at dødsårsaken er slag. Først på dødsleiet tilstår Kari det hun har gjort.

Etter tyve år på tukthuset i Kristiania blir Rønne benådet og kan reise hjem igjen. Halvor Storgård hadde satt husene på plassen i stand før han døde, så Rønne klarer å bo der i skogen en tid. Men hun begynner å dra på årene, vintrene er harde og ulveplagen slem. En dag må hun gå til fattigforstanderen og ber om å komme på legd. Rønne flytter fra gard til gard og regner med at dette er siste fase i livet. Men så hender det noe overraskende som forandrer alt og gir boka en lykkelig slutt. Broren Gjermund hadde tidlig reist til byen og kommet seg bra opp. Han tar Rønne til seg. Gjermund hadde også tatt seg av Gjest som er blitt lege. Etter alt det vonde får Rønne det godt til sist.

Det meste er oppdiktet

Når vi leser «Synd skal sones» og kjenner oss igjen både her og der,

kan vi lett komme til å tenke at slik var det, akkurat slik har det foregått. Det har jeg merket hver gang jeg har spurt noen om Pasotorpet. Folk forteller det de har lest i boka. Å komme bakom «Synd skal sones» og fram til fakta om dette hemmet i skogen er nær sagt umulig. Hvis vi tror at beretningen i «Synd skal sones» er sannheten fra ende til annen, tar vi feil. Her er det aller meste oppdiktet og ren fantasi. Det er lettest å påvise i forbindelse med de to brødrene Halvor og Sjønne Storgård. De må ha vært Peder og Hans Kuggerud, født henholdsvis i 1787 og 1789. De to var de siste av den gamle slekten på Kuggerud. I 1865 drev de garden sammen. Da var de temmelig tilårskomne, og begge to var enkemenn. Her var det ingen kone eller svigerinne til å ta livet av brødrene.

Den virkelige Rønne

Det som er virkelig i boka er først og fremst personen Rønne fra Pasotorpet, at hun gjorde seg skyldig i barnemord, og at hun kom på tukthuset i Storgata i Kristiania. Det som Tora Østbye ellers skriver om familien i Pasotorpet er heller ikke historisk korrekt. Hun lar f.eks. foreldrene til Rønne være fra Valdres, mens slekten i virkeligheten kom østfra, via Sverige fra de store skogene mot Russlands grense.

Tora Østbye har laget en historie og formet den etter sitt behov. Det hadde hun lov til å gjøre i en roman, og ingen bør kritisere henne for det. En merkelig side ved «Synd skal sones» er ellers at alle uten videre tror

blindt på det som står i romanen, men mange tviler på at Tora Østbye har skrevet boka. Den som stadig blir utlagt som opphavet til romanen er Carl Vestaberg. Til og med Sigurd Hoel har vært nevnt. At sistnevnte har hatt en finger med i spillet, er overveiende sannsynlig. Han var jo konsulent på Gyldendal. Men skrevet «Synd skal sones» har verken han eller Carl Vestaberg. Hele språktonen hos Carl Vestaberg er en helt annen. Han bruker nesten bare hovedsetninger. Ideen til boka må også være Tora Østbyes egen. Som småjente har hun sett og kjent den gamle Rønne, og Tora vokste opp i

en grend der fortellingene om barnemordersken gjorde mange mørke kvelder mindre lange.

Ukjente etterkommere

Knut Anderson på Disenå, Tora Østbyes sønn, forteller at moren ikke ville skrive boka før hun hadde forvisset seg om at det ikke lenger bodde slektninger av Rønne i Norge. Nå gjorde det likevel det. Rangdi Henriksen i Slåstadseter levde til ut i 1950-årene. Hennes far var brorsønn av Rønne. Men dette skapte ingen komplikasjoner. Om Rønne har direkte etterkommere, er hittil ukjent, men ikke umulig.

Tora Østbye (1876-1967) bodde noen år i USA. De siste årene før hun døde, tilbrakte hun hos sønnen Knut Anderson på Disenå.

henne opp i folketellingen som Gonnor. Det kan tyde på litt dysleksi eller ordblindhet hos herr Niels Juell. Foreldrene til Rønne var Johan Johansen født i Pasotorpet og kona hans Kari Bergersdatter fra Mellombråten, nå øvre Slåstadbråten i Odalen. Far til Johan var trolig ren finne og av slekten Pasu, et navn vi finner på innvandrermønumentet ved Røgden. Slekten var innvandret til Brandval Finnskog i 1600-årene. I Pasotorpet hadde de bodd siden ca. 1770. Rønne var nummer fem i en barneflokk på åtte, men fire av barna døde som små. Plassen lå på 425 meters høyde over havet. Fattigdommen var stor og nøden aldri langt borte.

I tjeneste i Odalen

Vi må tro at Rønne fikk minimal skolegang. Så snart det gikk an, måtte hun ut og ta tjeneste. Hun kom til Odalen, helst til Mo. Det kan ha vært på Kuggerud, men vi vet sikkert bare at det var i Odalen og at det var «i skogen». Der fikk hun gå uten lærdom til langt ut over normal konfirmasjonsalder. Det var først i 1821 at hun var tilbake igjen i Grue og ble konfirmert med måtelige kunnskaper. Det var det siste konfirmantkullet i Grue før den «redselsfulle pinsedag» i 1822.

Nå kom Rønne til Stemsrud i Grue som tjenestejente. Det var da en storgard som godt kunne svare til navnet Storgård, men da blir geografien helt gal. Sommeren 1823 fødte Rønne en sønn. Far til barnet var løytnant Johan Eberhard Colbjørnsen, sønnen på garden. Barnet fikk navnet Johannes. Muligheten Rønne had-

de til å gifte seg med barnefaren var ikke større på Stemsrud enn på Storgård. Løytnant Colbjørnsen skulle ikke ha en husmannsdatter til kone, men giftet seg med jomfru Mathea Sophie Anker Ulriksen fra Kongshaug. Rønne måtte bort fra garden. Verst var det at hun med et lite barn å ta seg av var uten sjanser på arbeidsmarkedet. Det ser ut til at Rønne ikke hadde stort annet å støtte seg til enn tiggerstaven. I lange tider var hun nærmest omstreifer og vandret rundt i Solør, i Odalen og på Hedemarken.

Riktignok hadde Rønne en halv-søster Johanne Johansdatter som bodde på plassen Mellom under Lystad i Brandval og som hjalp henne litt. Hos Johanne var Rønne ved neste barnefødsel i oktober 1829 da hun fikk tvillingene Karen og Hans med Halvor Halsteinsen Leppengen i Brandval. Det later til at Karen døde nokså snart uten at vi vet hvor eller når.

Fødte i skogen

Våren 1831 ved plogontider var Rønne i Finnstua på Solløst i Sand. Kona der, Berte Knutsdatter fra Teppa (nå Bergestad) ved Austvatn, og Rønne var søskenbarn. På Solløst la de merke til at Rønne igjen ventet barn, men selv sa hun ingenting om dette, og hun var heller ikke interessert i å stille i stand barnetøy. Snart gav Rønne seg ut på vandring igjen. Ved slåttonntider var hun med de to guttene Johannes og Hans på vei oppover på Brandval vestside. De hadde vært innom i Ramsøyen og var kommet like sør for grensen til

Tora Østbye har kamuflert handlingen ved å lage nye navn på de viktigste stedene. For å skape ytterligere forvirring hos leserne, nevner hun et Pasåen som noe annet enn Gjøsådammen. En følge av dette er at enkelte har forsøkt å finne et annet sted i Meitsjø-området som kunne være Gjøsådammen. Den noe tvilsomme og usikre boplassen Meitsjøbråten på Nesskogen har vært foreslått. Slik leting bør være helt overflødig. At Rønne var fra Pasotorpet er det aldeles ingen tvil om.

Forandret tidsperspektiv

Også tidsperspektivet er forandret en del i boka. Tora Østbye legger de viktige hendelsene i Rønnes liv noen

tiår nærmere vår egen tid enn de virkelig var. Hun lar f.eks. Rønne bli benådet i 1882 da den senere kong Gustaf VI Adolf ble født. Slik har hun villet vise at dette ikke er noen nøkkelroman, og at vi ikke skal lete etter altfor store likheter med virkelige personer og begivenheter.

Hvem var Rønne?

Men likevel ligger spørsmålene der ubesvarte, om hvem Rønne var, hvordan hun forbrøt seg, og hvordan livet artet seg for henne. Det skal jeg forsøke å vise i det følgende.

Rønne Johansdatter var født i Pasotorpet sommeren 1800 og ble døpt som Rønne, men da hun var et halvt år gammel, skrev sognepresten i Grue

Pasotorpet i 30-årene.

gerinne seg for å gå til Grue prestegard og rapportere det som var hendt. Sogneprest Iver Hesselberg blir vanligvis beskrevet som en folkelig og omgjengelig prest, men han hadde visst ikke noen god dag akkurat da. Før Maren var ferdig med å legge fram ærendet sitt, svarte han nedlatende at han ikke ville ta seg av saken, men henviste henne til fogden. Forskrekket over mottagelsen hos presten gikk Maren ikke til fogden, men rett hjem igjen. Dermed kom barnedrapet på Ramsøymoen ikke øvrigheten for øre i denne omgangen. Men ute i bygda gikk folkepraten som en foss, og ryktet spredte seg.

Rønne var nå alene og holdt seg vel for det meste i Odalen. Der var hun så lenge det varte, skjernet for ryktene i Solør. At det var slik, viste seg da hun fikk sønnen Berger i Ulern i 1833. Presten i Sør-Odal noterte at dette var Rønnes første leiermål. Han visste ikke at det var leiermål nummer fire og barn nummer fem. Berger ble født på Steinerudeiet, står det i Sør-Odal kirkebok. Nærmere bestemt var det plassen Steinerudtaket. Far til Berger var ungar Christian Pedersen i Åsnes, en person som vel også nærmest var omstreifer. Han var også far til det drepte barnet.

Rønne anholdt i 1835

Så går det til året 1835, fire år etter hendelsen på Ramsøymoen. Om høsten sitter Rønne i lensmannsarresten på Kvisler hos lensmannen i Odalen Hans Hersetter. Det er søsteren Berte, nå bosatt i Disenmyra,

som har henvendt seg til prost Erik Rynning på Strøm om saken. Etter brev fra prosten til lensmannen er Rønne tatt i forvaring på Kvisler. (Når Tora Østbye plasserer Rønne i arresten på Skjulstad hos lensmann Andersgård, kommer det av tidsforskyvningen).

Etter en undersøkelsesforretning tidlig i september blir det holdt undersøkelsesforhør på Kvisler 9. oktober med avhør av vitner fra Odalen. Rønne nekter å tilstå. 10. oktober fortsetter forhøret på lensmannsgården Kongshaug i Grue hos lensmann Rolsdorph, dit Rønne er transportert. Det er mange vitner å avhøre, og nye rettsmøter blir holdt 23. og 28. oktober. Vitneprovene spriker en del i detaljene. Rønne skal ifølge ett av dem ha slått barnet i hodet med en stein, ifølge et annet ha stukket kniven i magen på det. Provene er basert på det eneste øyenvitnet Johannes og hans beretning, men har siden vokst i fantasien hos de innkalte vitnene. Johannes, som nå er tolv år og vel ikke har sett moren på fire år, forteller derimot ganske nøkternt at barnet forblødde gjennom navlestrengen. Etter at 25 vitner er avhørt, vedgår Rønne at alt foregikk som Johannes har sagt.

Rettsaken på Kongshaug

Selve rettsaken blir påbegynt på Kongshaug 25. november, går videre på Isaksætre i Åsnes 14. januar 1836 med avhør av barnefaren Christian Pedersen og 28. januar på Kvisler for vitnene fra Odalen. Rønne transporteres i lenker opp og ned gjennom Solør. I alt er det over 40

vitner i saken. Lite nytt kommer fram, men vitnene har ikke hørt at det tidligere har vært noe annet å klandre Rønne for enn hennes løsaktighet. Av barnefedrene er det bare løytnant Colbjørnsen som har vist vilje til å hjelpe henne. De to andre hadde ingenting, og Christian Pedersen skal ha sagt at om Rønne ikke kan fø barna sine, får hun heller slå dem ihjel. Den 3. februar tas saken opp til doms, og 6. februar avsies dommen på Oppaker i Grue.

Retten ser formildende momenter: Rønne har alltid vært fattig og har fått lite hjelp av barnefedrene. Hennes oppdragelse har vært mangelfull, sjelsevner og kunnskaper alltid dårlige. I misvektskår som 1831 var det særlig vanskelig å tigge til livets opphold. Men det er også mangt som ikke er til Rønnes fordel. Hun har frekt motsagt vitneprovne, først tilstått da hun ikke så noen annen utvei, og hun har vist liten vilje til anger. Så faller dommen. Thi kjennes for rett: Tiltalte Rønnaug Johansdatter bør for barnefødsel i dølgsmål og fostermord dømmes til å miste sin hals, og hennes hode skal settes på en stake.

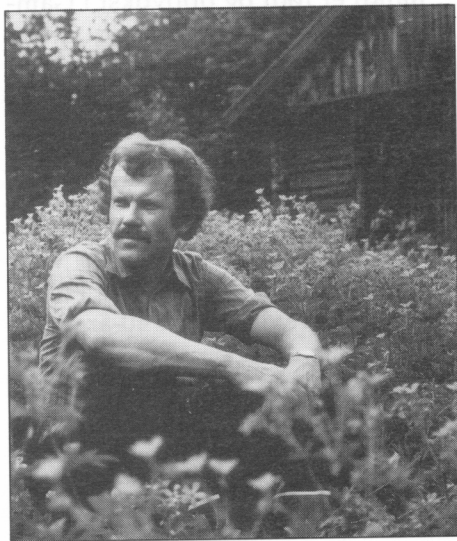
Tukthus-straff

Nå ble Rønne likevel ikke henrettet, og hun hadde enda langt mer enn halve livet foran seg. Det som stod igjen, skal være kort fortalt.

Straffen ble formildet til tukthusstraff. På tukthuset satt Rønne i tretten år. I 1849 har presten i Sør-Odal ført henne inn i kirkeboka som innflyttet «tilbake fra tukthuset for å tjene på Lystad». Søskenbarnet Ber-

te Knutsdatter og hennes familie hadde i mellomtiden flyttet fra Soløst til Nord-Lystad ved Oppstad kirke. Der tok Rønne inn. Og siden gikk det vel som Tora Østbye skriver: «Hun gikk gården og dagen og lå på de utroligste steder». Folketellingene forteller oss litt om hvor hun var: i 1865 på Karterud i Oppstad og i 1875 på Karlsby i Oppstad. I 1883 døde Rønne på Dunserud, også i Oppstad, 83 år gammel. Et gledesløst liv i armod og elendighet var slutt.

Rønne i virkelighetens verden, slik hun står fram for oss fra sidene i de gamle rettsprotokollene, kaller på medlidenhet, men hun er fattig, grå, fargeløs og lite spennende. Henne glemmer vi snart. Rønne i romanen derimot, Tora Østbyes sagnskikkelse, omgitt av drama og romantikk kommer nok til å leve i folkefantasien i mange år heretter. □

Hans Marius Trøseid fotografert i Pasotorp sommeren 1974.